

jenom poukazuje na jistou vnitřní příbuznost a dokonce odvislost dialogismu vůči pozici transcendentální, nýbrž vede také nutně k otázce, zda se v této negativitě tematizace odhaluje pouze nedostatečnost historicky realizované filosofie dialogu či spíše zásadní meze filosofie vůbec. Autor soudí, že v zásadě je možné pokusit se o tematizaci pozitivní a postuluje v této souvislosti nutnost teorie existenciální praxe, dodává však současně, že negativita dialogismu poukázala také na zásadní hranice filosofie, a potud tato teorie existenciální praxe může sice osvětlit nové roviny fakticity, ale patrně nebude mít charakter ryzi teorie v plném smyslu slova.

Na závěr jenom krátkou poznámku, protože skutečná kritická diskuse by vyžadovala podrobnější referenci a také podstatně víc místa. Autorův záměr osvětlit existující koncepcí problematiky bytí jiného z určitého věcného stanoviska, tedy záměr získat nezbytný odstup od dosti nepřehledného materiálu, je nesporně cenný, pozornější čtenář se však přece jen neuváruje dojmu, že jeho odlišení dvou extrémních koncepcí je provedeno poněkud abstraktně a schematicky, a transcendentální pozice tu pod vlivem do jisté míry aprioristického záměru vychází zčásti ochuzena.

A. Mokrejš

Aspects de la sociologie française

Paris, Les éditions ouvrières 1966, 220 s.

Francouzská sociologie zajisté nepostrádá sebereflexí vlastní situace — připomeňme alespoň Gurvitchovy obsáhlé analýzy geneze vlastní koncepce,¹ starší kritickou práci Armanda Cuvilliera² (silně akcentující durkheimovskou linii), a velmi pečlivý přehled aktuálního stavu teorie, výzkumů i institucí ve francouzské sociologii, jak je obsažen v poslední práci Jeana Vieta.³ Přesto je kolektivní dílo, jež vyšlo v knižní podobě pod názvem *Aspects de la sociologie française* (původně bylo redigováno pro sociologické číslo Revue de l'Enseignement Supérieur — jiná čísla této revue byla obdobným způsobem věnována psychologii a politickým vědám), příspěvkem k diskusi zcela jedinečným.

Tato jedinečnost vyplývá především ze sborníkové podoby práce, jež dala patnácti sociologům možnost vyslovit se o vlastních oblastech bádání s maximální volností (sborník má minimální, téměř nezatelnou redakci). Pro hodnocení stavu dílčích sociologických disciplín jistě není náhodné, na jaké orientaci každý autor svůj příspěvek založil, zda mu dal bilanční či programový ráz, zda považoval za primární otázku vymezení předmětu či vypočtení výchozích teoretických premis. Jedinečnost práce vyplývá i ze zahrnutí příspěvků zabývajících se využitím sociologie v soukromém a společenském sektoru, vztahem politických elit k sociologii,

úrovni její výuky a organizací jejího výzkumu.

V tomto rozsahu je tedy kniha přehledným a velmi zajímavým obrazem jedné sociologie, jež se rychle dokázala vymanit z fascinujícího vlivu amerického empirismu a rekonstruovat svůj — je-li možné ještě dnes tak hovořit — národní charakter. První námitkou bude nepochybně nekompletnost tohoto obrazu. Nejvýraznějším opominutím je neúčast dvou velmi netradičně orientovaných sociologických disciplín, totiž sociologie kultury a sociologie organizace, jak ji představují P. Bourdieu a M. Crozier. Český čtenář zde však nalezne všechna „velká jména“, která se naší sociologické veřejnosti již představila — jsou to Ch. de Lauwe, G. Friedmann, J. Dumazedier a A. Touraine. Charakter jednotlivých příspěvků rozlamuje knihu do tří partií. Tvoří je úvodní obecné příspěvky, kapitoly věnované dílčím sociologickým disciplínám a příspěvky týkající se aplikace, výuky a institucionálního vybavení sociologie.

V úvodu se Gabriel Le Bras (president Francouzské sociologické společnosti) zamýšlí nad vývojem sociologie samé a pokrokem v uznání její praktické užitečnosti od dob, kdy byl E. Durkheim považován za jednoho z „apokalyptických jezdců“, až do současnosti, kdy vzniká stále více oblastí, jež si sociologickou expertizu přímo vynucují — urbanizace, industrializace, dekolonizace. Avšak sociologie má vedle praktické hodnoty také hodnotu morální, *edukativní* — autor se přimlouvá za vyučování sociologie od velmi raného věku. Jde ovšem spíše o pochopení života ve společnosti, respektování základních pravidel společenských vztahů. Obecně je koncipován i příspěvek Chombara de Lauwe, zabývající se vztahem sociologie k ostatním společenským vědám, jejím vývojem a vztahem celku společenských věd k sociálním transformacím. Sociologie v těsné spolupráci s ostatními vědami se musí především věnovat základním tématům, jež vzbuzují „úzkost národů“. Autor tato témata formuluje velmi obecně, takže mezi témata tradičními a v dílčích problémech již realizovanými (sociální důsledky nové techniky, řízení, ekonomického rozvoje, styku rozdílných kultur apod.) figuruje i téma povýšce netradiční: „Mýty, představy a systémy hodnot, které nutí lidi používat svých objevů pro vlastní zkázu“ (s. 18).

Partii věnovanou dílčím sociologickým disciplínám otevírá příspěvek Raymonda Arona o *politické sociologii*. Autor systematicky vymezuje její předmět, sahající od volební sociologie ke globální charakteristice politického režimu (to vše se týká především „západních“ společností) a programující nové, sociologií doposud téměř nedotčené oblasti: vztah mezi státy, mezinárodní vztahy, politické problémy rozvojových zemí, komparace

politických režimů atd. (Řada položek této bilance byla analyzována ve třetím díle Aronových „přednášek o industriální společnosti“, *Démocratie et Totalitarisme*, Paris, Gallimard 1966, 374 s.) Výhradně teoretický a programový charakter dal svému příspěvku o *sociologii dekolonizace* Jacques Berque. Hovoří se zde o univerzalismu modelu industriální společnosti, o nátlakové pedagogice ekonomického růstu, centrifugitě moderní historie založené na západním typu civilizace, odcizení v oblasti lingvistiky, kultury, postojů — spíše negativním vymezením má být taktó orientována vznikající sociologická disciplína, jež má přispět k renesanci přervaného vztahu příroda-kultura v jedné oblasti světa.

Georges Gurvitch předložil v kapitole o *sociologii poznání* hutnou zkratku podstatných partií své posthumní práce *Les Cadres sociaux de la connaissance* (Paris, P. U. F. 1966, 324 s. — tato koncepce byla rovněž publikována v *Traité de sociologie*). Na této problematice pracoval jako vedoucí sekce sociologie poznání při Centre d'études sociologiques (řada výsledků této práce a kompletní bibliografie oboru byly publikovány v Gurvitchem založeném a řízeném časopise Cahiers internationaux de sociologie). Gurvitchova velmi precizně koncipovaná sociologická teorie poznání, omezující svůj předmět výhradně na zkoumání „funkcionálních korelací“ druhů a forem poznání se sociální realitou, hierarchicky definující základní druhy poznání (od perceptivního poznání okolního světa k poznání filosofického) a vypočítávající alternativy jeho forem (empirické — konceptuální, pozitivní — spekulativní, symbolické — adekvátní atd.), souvisí velmi těsně s jeho obecnou koncepcí „hloubkové“ sociologie, jejíž význam zůstává přes autorovy intence výhradně teoretický.⁴

Sociologie náboženství patří ve Francii k nejpěstovanějším sociologickým disciplínám (snad především díky silnému konkurenčnímu tlaku vědeckých institucí jednotlivých církví). François Isambert tak mohl snadno bilancovat etapy jejího vývoje a otevřít novou perspektivu, jež spočívá v transformaci sociologie náboženství v sociologii *náboženského* uvnitř i vně existujících církví a věr (vedle stabilních politických, občanských a rodinných ritů, kultů a liturgií byla velkým podnětem k této orientaci i nedávná obrovská expanze astrologie, jejíž motivační význam je ve Francii nepochybnou skutečností).

Sociologie masových komunikačních prostředků je ve Francii na počátku svého vývoje. Georges Friedmann se proto ve vymezení jejího předmětu, jež je podstatným

obsahem následujícího příspěvku (jde o studium vztahů komunikací ke globální společnosti, efektů jejich působení, postojů, rolí, funkcí a potřeb, jimž odpovídají, a konečně o studium jejich obsahů), téměř nemůže opřít o francouzské práce. Joffre Dumazedier se ve svém příspěvku o *sociologii volného času* (jehož poněkud konfúzní charakter vyplývá patrně ze skutečnosti, že jde o částí jeho přednášky na 5. světovém sociologickém kongresu) věnuje vymezení ústředního pojmu, jeho funkcí (odpočinek, rozptýlení, rozvoj osobnosti), důkazům o rostoucím významu volného času, atd.

Nejteoretičtější pasáž práce překvapivě tvoří kapitola o *průmyslové sociologii* — speciální disciplíně, jež se nepochybně může vykázat nejbohatšími výsledky. Alain Touraine zde načrtl jakousi fenomenologii této sociologie, jež vzniká jako výraz sebeuvědomění industriální společnosti jako takové a jež se v současné době dostává do stadia významné transformace. Jako byl ústředním pojmem v minulém století kapitalismus, tak je jím dnes pojem technokracie, rozpor mezi užitnou a směnnou hodnotou je vytlačen rozparem mezi užitnou hodnotou a „hodnotou rozvoje“, dělnické hnutí se politizuje — jeho obsahem se stává „politika rozvoje“. Je stále nesnadnější izolovat podnik (zde nastupuje širší pojem organizace), manuální a nemanuální, produktivní a neproduktivní práci (pojem byrokracie usnadňuje překonání opozice dělník — zaměstnanec), sociálně pracovní vztahy a vztahy politické, technické, byrokratické: „Jako již neexistuje sociální kategorie dělníků, jejichž role v sociální dynamice by byla privilegovaná, tak neexistují ani privilegia práce v celku sociálních problémů průmyslových společností“ (s. 118). Průmyslová sociologie však nemizí, neboť ve skutečnosti je *sociologií průmyslových společností* — tedy disciplínou stejně obecnou, jako je etnologie pro společností bez písma. Této myšlence nelze upřít anticipující význam, avšak pokusy o její konkrétní analýzu v podstatě nepřekračují pouhé *maximalizující poukazy za hranice tradičně zpracovávaných pojmů* (mám zde na mysli např. rozpracování pojmu práce v pojem akce v Tourainově *Sociologie de l'action*, Paris Seuil 1965, 507 s.).

Pro kompletnost přehledu ještě uvádím příspěvek Henri Mendrase o *sociologii venkova*, snad až nespravedlivě stručný, a přehlednou informaci o francouzské *sociální psychologii* z pera Roberta Pagèse.

Poslední velká partie práce je uvedena programovým příspěvkem Claude Gruson (generální ředitel statistického úřadu I. N. S. E. E.) o problémech, které sociologii klade ekonomický růst. Vztahem „před-

⁴ Konceptuální systematická a expresivní preciznost Gurvitchovy teorie, repetitivní charakter její prezence spolu s nestorským postavením autora ve francouzské sociologické obci a jeho dlouholetým, prakticky monopolním působením na Sorbonně (prodlouženým nástupnictvím jeho blízkého spolupracovníka J. Cazeneuve, který výkladem Gurvitchovy sociologie prakticky vyčerpává přednášky věnované současné sociologii — je to téměř polovina základního kursu) a možná ještě další faktory

(např. absence jiných obecně sociologických koncepcí) participovaly na formování jeho teorie v jakousi sociologickou scholastiku. Gurvitchovo integrativní úsilí, jehož grandiózním výsledkem byla *Traité de sociologie*, rovněž akcentovalo (u nás, ale i v jiných zemích, a konečně i ve Francii samé, zde ovšem především u ne-sociologů) určitý obraz francouzské sociologie, který je třeba pečlivě korigovat.

¹ *La vocation actuelle de la sociologie* I, II, Paris — P. U. F. 1958, 1960.

² *Où va la sociologie française*, Paris — M. Rivière 1953, 208 s.

³ *Les sciences de l'homme en France. Tendances et organisation de la recherche*, Haag Mouton 1966, 258 s.

stavitelů obyvatelstva“ k sociologii se zabývá Roland Lebel. Přesto, že jejich představa o sociologii je stále ještě „dosti vágní“, očekávají od ní mnoho a vyjadřují svou „netrpělivost i pobouření“ nad rozpracováním teorií a spekulací. Sociologie má být především technickou oporou jak ve formulaci, tak v kontrole programů, má být zdrojem informací. (Autor není profesionálním sociologem, je to „dirigeant“.) Pokud se týče přínosu představitelů obyvatelstva pro sociologii, jsou jednak nerozlučnou součástí vědeckého „pole pozorování“, jednak kanálem utilitarizace některých výsledků. Autor informuje o experimentu „výzkumu—akce“ či „výzkumu—participace“, jak byl proveden u sociálně kulturních organizátorů (les animateurs). Jde v podstatě o důsledné využití výzkumu z obou stran, zkoumaní jsou zároveň objektem i subjektem výzkumu — jeho průběh představuje pro sociologa stále hlubší pochopení situace a pro zkoumaného obohacení, prohloubení této situace, vlastní kulturní a sociální vzestup. „Sociální vědy neslibují ani mír mezi národy, ani dohodu mezi třídami, přispívají — zajiště skromně, ale snad jednoho dne přispějí i podstatně — k úkolu fixujícímu prométheovskou hrdoost moderního člověka: v plné osvěcenosti vytvářet svou vlastní historii, namísto jejímu podřizování se v nejistotě a krvi“ (s. 159), uzavírá autor citátem z R. Arona.

Množství problémů klade i *výuka sociologie*. Její organizace na sebe od roku zřízení sociologického licenciatu (1958) soustřeďuje kritiku profesorů i studentů. V práci jsou tato stanoviska prezentována v příspěvku Georges Granaie a v příspěvku skupiny studentů sociologie Pařížské university. Určité zlepšení přinesla nedávná univerzitní forma (v ní ovšem nejde jen o výuku sociologie, je to pověstný „plán Fouchet“, tolik napadaný studenty pro jeho antidemokratický charakter), jež zčásti odstranila systém certifikátů (licence ze sociologie představovala souhrn vzájemně zcela nezávislých certifikátů z obecné sociologie, sociální psychologie, politické a sociální ekonomie a výběrového oboru) a rozšířila rozsah seminářů a cvičení — tak např. v I. cyklu se počítá s deseti hodinami cvičení a pěti hodinami přednášek týdně.⁵ Řada problémů ovšem zůstává nevyřešena. Jde o těsné spojení pedagogiky a vědeckovýzkumné práce, o napojení univerzitního studia na perspektivy praktického uplatnění, jež prozatím nebylo institucionálně jinak než opět jako výzkum či pedagogická práce. To je také hlavním obsahem požadavků studentů sociologie, pochopitelně vedle požadavků obecného rázu, především demokratizace školství formou financování celého studia, dispozice knihoven, studoven atd. (v těchto požadavcích studenti neváhají zacházet až k odmítání „almužnických“ stipendijních systémů a stavění studia naroveň kterémukoli jinému povolání, tedy včetně pravidelného platu).

Další dvě kapitoly jsou věnovány stručně informací o dvou hlavních výzkumných institucích — je to *Ecole Pratique des Hautes Etudes* (Isac Chiva) s nedílnou aktivitou pedagogickou (svými přípravnými, většinou metodologickými kursy a speciálními semináři prakticky organizuje přípravu doktorátu III. cyklu) a *Centre National de la Recherche Scientifique* (Pierre Naville). V obou institucích je vědecká práce založena na individuální aktivitě, což je hlavním důvodem někdy dosti náhodného výběru zkoumaných problémů. Práci uzavírá informativní příspěvek o organizaci vědecké práce v mezinárodní výzkumné skupině sociální etnologie, již vede Ch. de Lauwe.

Byla-li centrální partie knihy svým obsahem i svými absencemi jakýmsi přehledným tablem silných i slabých stránek francouzské sociologie, pak závěry z problémů organizace výzkumu a výuky v zemi, v níž intenzivní sociologická práce téměř nebyla přerušena, by se měly stát výstražným mementem a účinným podnětem pro minimalizaci nedostatků vyplývajících z přílišné spontaneity rozvoje této vědy u nás. Recenzovaná práce poukazuje i na nutnost etapových bilancí, programů a konfrontací (v tomto smyslu plní funkci obdobnou *Traité de sociologie*), protože integrita vědy ve vývoji tak překotném se nerodí přes noc. A konečně, kniha prostředkuje rychlou a přehlednou informaci o francouzské sociologii, jež zatím zůstává in margine u nás irelevantované sociologické literatury.

Jiří Večerník

Amitai Etzioni: Modern Organizations

Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1964, 120 s.

Jméno A. Etzionio nebude pravděpodobně čtenářům zabývajícím se sociologií organizací neznámé. Etzioni, který v současné době působí jako profesor sociologie na Kolumbijské universitě v New Yorku, publikoval v posledním desetiletí řadu knižních i časopiseckých prací, především na úseku analýzy organizací (z nejdůležitějších uvedme *A Comparative Analysis of Complex Organizations* a sborník *Complex Organizations*, obojí z roku 1961, a *Social Change. Sources, Patterns and Consequences*, publikovanou společně s E. Etzionim v r. 1964).

Práce, o které chceme pojednat zde, vyšla v r. 1964 a svým rozsahem je nevelká — má pouhých 116 stran textu. Jejich deset kapitol se váže ke třem ústředním tématům: k cílům organizací (kapitola 1), k jejich struktuře (kapitoly 3—8) a ke vztahům organizací k obklopujícímu je společenskému prostředí (kapitoly 9, 10). Největší pozornost se věnuje otázkám struktury, což autor vysvětluje tím, že na tomto úseku je až dosud k dispozici nejvíce výzkumů teoretických i empirických, a tedy i nejlepší možnost srovnávat různé přístupy.

středoškolské profesury), nebo dvouletý pro získání tzv. maîtrise, na níž může ve III. cyklu (2—4 roky) navázat získání tzv. doktorátu III. cyklu, tedy vlastní aprobace pro vědeckou práci.

Termínu *organizace* se v sociologické literatuře nepoužívá jednoznačně (přehled různých jeho významů se pokouší např. podat J. Zieleniewski ve své knize *Organizacja zespolów ludzkich*). Etzioni definuje předmět svých úvah ve shodě s T. Parsonsem (viz T. Parsons: *Structure and Process in Modern Societies*) a dalšími jako společenské jednotky záměrně vytvářené a přetvářené v zájmu dosahování určitých cílů. Důraz se klade na instrumentalitu a umělou povahu organizace. Jejími charakteristickými znaky jsou záměrná *děla práce*, *moci a komunikačních povinností*, *existence mocenského centra* (center), které (a) řídí a kontroluje činnost organizace, a *vyměnitelnost jejího personálu*. Prívlastek „moderní“ v titulu práce nemá zřejmě zvláštní roli a chce patrně jen zdůraznit, že autor se zabývá organizacemi v jejich současné podobě.

Ve stejném významu, jako má u Etzionio „organizace“, se u jiných autorů můžeme setkat s termíny odlišnými, např. „byrokracie“, „formální organizace“, „instituce“. Termín „byrokracie“ Etzioni nepovažuje za vhodný pro jeho pejorativní příchuť a také proto, že již tradičně bývá spojován s pojtem Weberovým. Jako zužující odmítá i termín „formální organizace“, kterého užívají např. P. M. Blau a W. R. Scott (viz jejich práci *Formal Organizations*). Termín „instituce“ není podle Etzionio vhodný pro svou dvojnáznost: kromě toho, že je synonymem slova organizace ve výše vymezeném smyslu (u nás jej v této souvislosti užívá F. Samalík ve své publikaci *Člověk a instituce*), označuje často také normativní principy, jimiž kultura určuje chování lidí, např. vlastnictví nebo manželství, což je ovšem něco zcela jiného, než má na mysli autor. Rozhoduje se tedy Etzioni pro termín „organizace“, kterého ostatně používá ve stejném kontextu i mnoho autorů jiných, např. ve své klasické práci *Organizations* J. G. March a H. A. Simonem.

Prvá část knihy se týká cílů organizace, tj. žádoucího stavu, kterého se organizace snaží dosáhnout. Autor se zabývá především způsoby jejich zjišťování, diskutuje rozdíl mezi cíli faktickými a proklamovanými a dochází k závěru, že pro výzkumníka budou faktickými cíli organizace ty budoucí stavy, na jejichž realizaci se zaměřuje většina prostředků organizace i povinností jejich členů a kterým se dává zřetelně přednost v případě konfliktu s cíli proklamovanými. Krátce se uvažuje o procesech určování cílů a podrobněji se rozebírají mechanismy působící při jejich zjišťování. Jde tu jednak o spontánní posunutí cílů, kdy se cíle legitimní fakticky nahraží jinými cíli, k jejichž plnění organizace není určena (Etzioni reprodukuje a diskutuje myšlenky R. Michelse, jeho železný zákon oligarchie, a cituje P. Selznicka a R. K. Mertona), jednak o záměrné změny v případech, kdy původní cíl byl splněn, nebo se naopak ukázal jako ne-realizovatelný. K problematice cílů organizací se váže otázka, do jaké míry a jak organizace tyto cíle uskutečňuje. Autor uvádí dva ukázkové: *účinnost* organizace (effectiveness),

která je dána stupněm, v němž organizace své cíle vůbec realizuje, a *výkonnost* organizace (efficiency), jež se měří množstvím zdrojů spotřebovaných organizací na jednotku jejího výkonu. Zmiňuje se o způsobech měření obou charakteristik a upozorňuje, že časté jejich ověřování může na chod organizace působit nepříznivě.

Zmínka je věnována organizacím určeným k plnění více cílů současně a vyslovuje se domněnka, že tento typ organizací je obecně účinnější i výkonnější než organizace s cílem jedním. Závěrem partie o cílech vybírá Etzioni dva podle něho v úvahu přicházející přístupy k analýze organizací: cílový model, kdy se konfrontují cíle organizace s jejich realizací, a model chápající organizaci jako systém, kdy se především zjišťují podmínky, za nichž tento systém může fungovat. Autor se hlásí k druhému přístupu a rozlišuje další dvě možnosti: model analyzující organizaci z hlediska jejího přežití a model, který ji rozebírá co do účinnosti.

Úvodem druhé části své práce, zabývající se strukturou organizací, se Etzioni pokouší vysvětlit a kriticky zhodnotit klasickou a neoklasickou teorii organizace a řízení (teorii „scientific management“) a školu „human relations“. Připojuje stručné pojednání o teorii rozhodování, reprezentované pracemi J. G. March a H. A. Simona. Zatímco klasický a neoklasický přístup rozpracoval problematiku racionální formální organizace, přinesla škola „human relations“ studiem neplánovaného a neracionálního chování jako novou pojem organizace neformální. Zásadní nedostatek obou přístupů spatřuje Etzioni v tom, že nepostřehly neřešitelný rozpor mezi tendencí organizace ke stále větší racionálnosti a lidským úsilím po maximalizaci osobního štěstí. Klasické pojetí předpokládalo, že nejvýkonnější organizace přinese svým členům s nejvyššími výděly i největší možné osobní uspokojení, kdežto teorie „human relations“ tvrdila, že harmonicky uspořádaná organizace bude eo ipso také organizací nejvýkonnější. Obojí je podle Etzionio falešné, adekvátní je pojetí strukturalistické, které je syntézou obou pohledů a které chápe organizaci jako komplexní společenskou jednotku složenou z mnoha sociálních skupin v interakci — tedy jako sociální systém. V poměrně podrobné konfrontaci s názory „human relations“ stanoví Etzioni tyto charakteristiky strukturalistické analýzy organizací: zahrnuje formální i neformální prvky, jejich členění a vzájemné vztahy; věnuje pozornost všem vrstvám organizační hierarchie; rozebírá roli společenských i materiálních stimulů a jejich vzájemné působení; uvažuje interakci mezi organizací a jejím prostředím; zabývá se organizacemi všech druhů, nikoli pouze ekonomickými.

Další partie shrnuje známý Weberův rozbor byrokratické struktury, jak byl podán v první části jeho díla *Wirtschaft und Gesellschaft*, přeložené do angličtiny T. Parsonsem a A. M. Hendersonem pod titulem *The Theory of Social and Economic Organization*. Etzioni si Weberových názorů vysoce cení a